

ՏԵՏՐ ԱՌԱՋԻՆ

ԲՈՎԱՆԳՈՒԹԻՒՆ. — Առաջին խօսք. — Արագածի կամ
վարժունի. — Կատուի մը յիշագիրք. — Մասնոցին մէջ ինչ
կար (վիպակ). — Պէտիւր Գուրաս պէյ. — Թափուր վանդակն :

ԱՌԱՋԻՆ ԽՕՍՔ

Ձը գիտեմ ինչ խորագիր դնեմ այն առաջին
խօսքերուն, որոնցմով պիտի սկսիմ Շարժումիս հին-
գերորդ շրջանն : Այն միակ բառն, որ գրչիս տակ
կուգայ եւ զոր ի զնէր կը ջանամ վանել, պէտք է
հուսկ ուրեմն արտասանել զայն, մտնաւանդ որ ա-
մեն հոգիներու խորն է այդ բառին համապատաս-
խանող զգացումն : Ամեն ճշմարիտ Հայ, այժմ, տը-
խուր է. ամեն մարդ որ կը խորհի՝ տխուր է... :
Արձագանդ մ'է զոր կը լսեմ. — Տրտմութիւն :

Բայց ինչո՞ւ տխուր ըլլայ Հայն. ինչո՞ւ տխուր
ըլլայ մարդն :

Երբ իբրեւ քրիստոնեայ կ'ապրէր Հայն, երջա-
նիկ էր յայնժամ (իննեւտասներորդ դարու Հայու-
թեան վրայ կը խօսինք). ամեն տաղաւարի կը յիշէր
իւր մեղքերն եւ կ'երթար ծնրագրել քահանային
առջեւ. կ'ապաշխարէր, կը հաղորդուէր. բոլորովին
թեթեւցած էր այսօր այն բեռէն, ոյր ծանրու-
թիւնն երէկ միայն զգացած էր. ա՛յ մեղք չուէր.
Երջանիկ էր : Ի՞ր տան ու խանութին սահմանէն
անդին չէր անցներ Հայ մարդուն մտաց հորիզոնն :
Ազգային պարտականութիւններ, հանրային իրաց

հոգն, սկզբան եւ վախճանի եւ այլ խնայողութեան
կան խնդիրներ, ինչ որ կ'առնէ մեզ մտայ ու
սրտի անհանգստութիւն, անծանօթ էր, այո՛, մեր
բարեբաւութիւն հարց: Սկսանք տխրիլ, յորմէ հետէ
սկսանք գիտակցութիւն ունենալ մեր էութեան իբ-
րեւ Հայ. սկսանք տխրիլ, յորմէ հետէ սկսանք
խորհիլ այն բաներուն վրայ՝ յորոց կը կազմուի
մարդկային կեանքն եւ կամ կենաց առեղծոսածն:

Աւաղ, մենք տղայութիւն չունեցանք գրեթէ.
Թերեւս ծեր պիտի ծնին մեր զաւակունք ալ:
Տրամութիւնն օրըստօրէ կ'ողողէ մեր հոգին...
Տարւոյն առաջին յօգուածն Յառաջդիմութեան կը
նուիրէի: Կը ջանամ բարձրացնել գլուխս՝ տեսնելու
համար կատարուած յառաջդիմութիւններն, եւ
անկարօղ կըլլամ. մոռած մունք, մտահոգութիւնք կը
ծանրանան գլխուս մէջ, գլխուս վրայ (գլխու
ցաւն եւեթ ծանօթ էր մեր երանելի հարց): Ի՞նչ
բանի վրայ կը խորհիմ, ի՞նչ բան ինձ մտահոգու-
թիւն կ'աղբէ. — կը խորհիմ իբրեւ Հայ՝ Սահմանա-
դրութեան վրայ, որ ամբողջութիւն մը կը թուէր, որ
հեզնութիւն մը կը դառնայ. կը խորհիմ եկեղեցա-
կանութեան վրայ, որ իւր անկարօղութեան մէջ կը
բանադրէ կամ կը ծաղրէ դրահան գիտութիւնն,
զոր պիտի գործածէր՝ Ամերիկեան կղերին նման՝
ի հաստատութիւն կրօնից եւ եկեղեցւոյ. կը խոր-
հիմ դաստիարակութեան վրայ, որ ուղղութենէ և
բանաւոր դրութենէ մը զուրկ՝ աղիտաբեր քան
օգտաբեր կ'ըլլայ մանկութեան. կը խորհիմ դրա-
կանութեան վրայ, որ ժողովրդէն կը մերժուի, որ
ազնուապետութենէն կ'արհամարհուի, որ կը թու-
լանայ, որ կը թալանայ... :

Կը խորհիմ իբրեւ մարդ : Կը հարցնեմ. « Ո՞ր կ'երթայ մարդկութիւնն : » Հաւասարալիշուութիւնն ամեն բանի մէջ կորսուած է : Պետութիւնք հասոյթէ աւելի ծախք ունին . մարդկային ճարտարութիւնն աւելի կը վաստակի թերեւս ջնջման գործին համար քան շինութեան գործին համար . աղքատ դասերն իրապէս աւելի պարտիք ունին քան իրաւունք . կրթութիւնն աւելի ժամանակ կը զոհէ մեռելական քան կենսական ուսմանց . Հրեայք կը հալածուին աւելի քան աղատախոհք չեն քաջալերուիր . անբարոյականութիւնն աւելի զոհեր կ'ընէ քան անգթութիւնն . անասնաբարոյ Ափրիկէն համեստ հոչակուած Անգլիայէն աւելի համեստ կը գտնուի . . . :

Ո՞ր կերթանք : Ո՞ր կերթայ Հայութիւնն . Ո՞ր կերթայ մարդկութիւնն : Ձը գիտեմ : Կը զգամ որ չենք երթար դէպ ի լաւն , ո՛չ իբրեւ Հայ , ո՛չ իբրեւ մարդ (առաջին եզրն աւելորդ չէ՞) : Հոգիս տըրտում է յը մահ : Թերեւս գրիչս ասպականութեան գործիք մ'է : Թերեւս կոչուած եմ խմովսանն նըպաստել Հայ ազգին բարոյական կորստեան :

Պիտի ջանամ խզճի մտօք կաստարել կորուսիչի պաշտօնս , քանի որ մարդկութեան վախճանն է կորոճստ , որպէս կորուստ եղած է մարդկութեան սկիզբն՝ ըստ Աստուածաշունչին :

ԱՐԱՔՍԻԱ ԿԱՍ ՎԱՐԺՈՒՀԻՆ

Տիկին Տիւսար՝ Հայոց առաջին վիպասանուհին՝ անկումէ անկում կ'երթայ :

Իւր առաջին վիպասանութեան դիւցազնուհիք

ազատախոհ, ազատագրի էակներ էին. աշխարհ կը շրջէին, հրապուրելով ու հրապուրուելով, սիրելով ու սիրուելով, բանիւ ու գործով ընկերային արդի օրինաց ու պատշաճից դէմ ըմբոստանալով: Աւետարանին այն վիպական կնոջ նման էին, որ բոկ ու փափուկ ոտքեր կը լրտեսէր՝ որպէս զի զայնս անոյշ իւղերով օծէր ու չոր սիրատոջոր մագերովն ալ ջնջէր չորցնէր: Եւ Մայքսան լափուեցաւ. իր բարձր գնոյն հակառակ՝ իսկոյն սպառեցաւ. — օրինակին ոսկի մը տուօղ կայ այսօր՝ եթէ գտնուի:

Երկրորդ վէպն՝ արտաքուստ աւելի փայլուն՝ վատոյժ ու աժդոյն էր խոկալէս: Եթէ Մայքս ապագային վէպն էր, Սիրանոյշ ներկային կը սխալուէր. Սիրանոյշ ամուսին մ'ու սիրահար մ'ունէր, որպէս արդի կանայք ընդհանրապէս: Օր մը կանայք ընդհանրապէս բազում սիրահարներ պիտ'ունենան: Այս, Մայքսան ապագային վէպն է: Ուստի անկումն երկրորդ երկէն կը սկսի Հայոց մեծ վիպասանուհոյն համար:

Երրորդ վէպին Զօնին մէջ դրուած է թէ պիտի ըլլայ վերջինն: Հարկաւորապէս: Արաքսիան անցելոյն կը վերաբերի. կրնայ դասուել այն վեհեակոյ Մխիթարեան Ս. Հարց կողմէն հրատարակուած Կրթական եւ գրօսայի տեսականերու շարքին մէջ, զորս կը կարդայինք երբ մանուկ էինք: — Վարժուհի մը՝ ազնուազետական դասուն պատկանօղ երկտասարդէ մը կը սիրուի եւ անոր հետ կը պսակուի. առաջին վիամտութիւն. Դիրք ունեցօղ, դրամ ունեցօղ, անդամական կամ իրական մագաղաթ ունեցօղ երկտասարդ մը՝ վարժուհի մը կնութեան առնէ: Բայց՝ իր վրայ խօսելով՝ շինական թէ՛ ազ-

նուական պիտ'ըսէին. «Սա վարժուհիին էրիկը, արը-
լան» — Ներսէս, երիտասարդ հիախանդ, եւրօպա
կերթայ փակ աջօք, եւ փակ աջօք կը վերադառնայ,
քանզի վարժուհի մը կը սիրէ. երկրորդ միամտու-
թիւնն է — վարժուհիին տան՝ իմն վարժուհիին տիրոջ
տան՝ առջեւէն կէս գիշերուն Տօն ժուանի համբաւ
վայելօղ երիտասարդ մը նուագաձայն կ'անցնի, եւ
տան դուռն յանուն առաքինութեան իրեն առջեւ
կէս գիշերուն կը բացուի (կարծեմ թէ լուսինն ալ
յերկինս կը շալլի). երրորդ միամտութիւնն է կը սի-
րեն իրար, իրարու կը միանան, անշուշտ դեռ կը
սիրեն եւ յաւիտեան պիտի սիրեն զիրար. մնանք:

Արաքսիան կարգալով (թէ եւ ստէպ աններգաչ-
նակ եւ անուղիղ լեզուին — ուրուի տեղ ունեմ եւ
փոխադարձաբար եւն, — սրտածառաւ, գոյակոնէն
յետադաս այն հակակրեւի միերուն պատճառաւ,
սպասուհեաց բերնին մէջ դրուած «բազմիցս» եւ այլ
գրաբար ձեւերու պատճառաւ, եւն. դժուար կար-
դացուօղ գործ մ'է վարժուհիին), Արաքսիան կար-
գալով՝ կը յուզուի, ի խոր կը յուզուի մարդ, եւ
վայրկեան մը կը հաւատայ մարդ առաքինութեան,
կը հաւատայ սիրոյ տեսականութեան: Բայց երբ կը
փակէ գիրքն, երբ կը բանայ բնութեան մեծ գիր-
քն, յանժամ կը համոզուի թէ կեանքն եւ Հոյ
ընկերութիւնն հեռի են այն գեղեցիկ սլաակերին
նմանէ, զոր ճարտար վրձինով մը գծած է Տի-
կին Տիւսաբ. կը յիշէ մարդ սիրահարութեամբ ա-
մուսնացած այն երիտասարդներն եւ երիտասար-
դուհիներն՝ որք նիւթապէս կամ բարոյապէս բաժ-
նուած կ'ապրին այսօր իրարմէ. կը տեսնէ այն ան-
յաղթելի արհամարանքն՝ որով ապնուապետական

կոչուած դասն յար կը պատուէ՝ վարժապետն ու վարժուհին :

Իբրեւ բարոյական դործ՝ հիանալի է Արաֆսիան, Այլ կատարելագէտ բարոյական վիճակ մը յաւիտենական տեսլականն է. ոչ մեծանուն հեղինակուհւոյն հանճարեղ աղջիկն՝ ում կը ձօնէ գիրքն, ոչ իւր թոռն եւ ոչ ոք պիտի տեսնէ իրացած ու հանրացած սոյն տեսլականն : « Ինչպէ՞ս կը համարձակիս այդպէս վճռաբար խօսիլ » ինձ թերեւս հարցընեն : Այդ հարցման պատասխանն հետագայ հարցմանց մէջ է. « Ի՞նչու Դարուս զաւակի մը խոսովանիմ երկրորդ տպագրութեան հասաւ իսկոյն, եւ տակաւին չը սպառեցաւ Արքա Գօնսքանքեմն. Ի՞նչու յափշտակուեցաւ Սիրակոյշ, իսկ Ի՞նչու շատ չը փնտռուիր վարժուհին, — զոր Արեւելք Տիկին Տիւսաբի « Լաւագոյն գործն » անուանեց, անչուչտ բարոյական տեսակետով :

Բարոյական կ'ըսենք : Այլ էմիւ Զօլա պիտի վարանէր Արաֆսիայի տալ այդ մակդիրն : Եւ ես ալ կը կը խորհիմ թէ, Արաֆսիան ամեն վիպասանութենէ աւելի մահաբեր է նոր սերնդեան համար : « Բայց ինչպէ՞ս » թողում Զօլան, Փորձառական գրականութեան հիմնադիրն. եւ իմ անձնական փորձառութիւնս յայտնեմ : Մեր դարուն գլխաւոր գրական — հրաշակերտներու գիւցաղունք, աստաւոր, տփգոյն, նախասահմանեալ էակներ են, սրպէս Աղաւնին՝ Արաֆսիայի անմոռաց պատկերն. իմ դասագրքերէս աւելի կը կարգայի այն թունալիր գրքերն, որք կը կոչուին Նոր Էջօիզ, Օպեուման, Գօռիկ, Ասօյք, Կիսվոռ, Ռընէ, Ռափաէլ, Վերթեր, Էնսիանա, Լէլիա, եւն. : Այս աշխարհն անձուկ էր ինձ համար. չէի

կրնար յարիւ կեանքին, չէի կրնար յարիւ ուսման. երբ դասընկերներս զբօսանքի ժամանակ պիղեա կը խաղային պարտէզն, նուսլար Շահնազարեան վարժարանին այցելուհի մը օր մը զիս առանձին կը գրտնէր դասարանին մէջ, ուր կուլայի սիրոյ լացն, յուսահատութեան լացն, ապերժանկութեան (infelicità) լացն: Տժգոյն էի, կորագլուխ. եւ հակակրօնութիւն ունէի այն ընկերներու եւ բոլոր այն մարդոց դէմ, որք կարմիր աչտեր ունէին եւ ուղիղ կը քայլէին: Կամ մեռնիլ կուզէի, կամ վարդապետ ըլլալ՝ որ ուրիշ կերպով մեռնիլ ըսել է: Գիշեր մը մեռայ ալ. : Եւ երբ գիտութիւնն ու դորով միացած յաջողեցան զիս վերականգնացնել, դառնապէս տրտնջացի Տիրուհի Կամսարականին դէմ՝ սխրալի հիւժեակնով դէմ՝ որ սպառած ձեռքերուն մէջ գտայ սառած բազուկս, երբ բացի աչքերս: Խոչ եղայ ծընօղացս ուսին. թոյնն եղայ Հայ գրականութեան: — Եւ երբ Արաքսիան կարդացի, ցաւ զգացի որ դեռ կը շնչեմ. հառաչեցի զի ես ալ Աղաւնիի նման վախճան մը չունեցայ. ամսէ մը ի վեր՝ գիշերներն Աղաւնին կ'երայեմ: Կան մանուկներ, որք գրքերու հիւանդ են. կան մանուկներ, որք գրքերէ կը մեռնին իսկ:

Ընթերցողը ոմանք՝ անգամ մը կարդալով չեն հասկնար, եւ երկու անգամ կարդալու ժամանակ չունին: Թերեւս սոյն գրութենէս այնպէս իմանան այդպիսիք՝ թէ կը խոտեմ Տիկին Տիւսարն: Ես այդ չքնաղ անձին երկրպագուներէն եմ: Յայտ իրարմէ կը տարբերինք թէ ինք մարդկային ազգի փրկութեան կը հաւատայ, իսկ ես կորստեան: Արդ, չինիչ գրքի մը, բարոյական վէպի մը մէջ Աղաւնին

— որ իբրեւ զարդ , իբրեւ հակապատկեր դրուած է — հեղինակին նպատակին հակառակ արդիւնք յառաջ կը բերէ : Հիւանդութեան սերմ մը , հիւ-
ծախտի միգրոսպ մը կոյ Արաքսի մէջ , — Աղաւ-
նին : Պէտք է որ Տիկին Տիւսար այրէ խղճամտօրէն
իր գրքին բոլոր այն թուղթերն , ուր Աղաւնի ա-
նուն , ուր Աղաւնիի ականարկութիւն կայ : Ես բա-
րոյական հեղինակի յաւակնութիւն չունիմ , ես կո-
րուսանելու կոչում ունիմ . արդ , ինձ եւ ինձ նման-
ներու միայն ներելի է միգրոսպներով լի գրուած-
ներ տարածել Հայ ընկերութեան մէջ :

ԿԱՏՈՒԻ ՄԸ ՅԻՇԱԳԻՐՔ

Աշխատութիւն եւ խեղազարութիւն . — «Տնտես» ու զաւտոսց
լուսաւորութիւն . — Ֆուստական Հանդեսք . — Ֆուստական
ժողովուրդն . — Ճաշակ ոսկեղէն :

Տիրոջս խելքին եկած է . մի՛ մեղադրէք : Ճշնա-
թամ մը կ'անցնէ (1) . այս ալ կ'անցնի : Աշխատու-

(1) Գրագէտ բանաստեղծ աղջիկ մը (դժբաղդաբար բան մը
հրատարակած չէ), որոյ հետ տէրս թղթակցութեան մէջ կը գրե-
նուի , հետագայն կը գրէ ի տասնամիակի տարիներէն նա-
մակին . «Ինչ տարօրինակ անձ մ'ես դու . դո՞ւ գրած ես միւթ
այն նամակն որ զիս ստոստաւոր , շանթահար քուաւ . . . Ո՛հ,
զլուսս ամսոց մէջ կը քայլէի . այժմ անդնդոց խորը կը գրե-
նուիմ . ի՞նչ անկում : . . . Ես կը կարծէի թէ ճանչցած եմ
զքեզ . Անլուծելի հանելուկ մ'ես դու , հակապատկերներէ կազ-
մեալ էակ մը . քաղցրաբար եւ հեզաճամբոյր , մոլեգին եւ
կատաղի . դրական փիլիսոփայ , բանաստեղծ երկնային , ո՞վ ես
դու . . . Ուշիմ նամակագրութիւն կրցած է սակայն լուծել հա-
նելուկը . գուշակած է թէ հոգեկան տագնապ մը կ'անցնէ բա-

Թեան ներքեւ կ'ընկճուի : Երկրագունքին հրատարակութեան յապաղումն ալ իրեն չատ դպաւ : Բայց Ընկերութեան գործեր այսպէս կ'ըլլան . վայ անոր որ ազգային ընկերութեան մը կողմէն հրատարակուած Թերթի մը Տնօրէնութեան է կոչուած : Յունուարի Շարժումն ահա կ'ենէ , եւ դեռ անցեալ տարուան դեկտեմբերի Երկրագունքն նոր կը սկսի շարուիլ : Տնտեսագէտք Թո՛ղ Ընկերութեան օգուտներուն վրայ խօսին . մարդասէրք ալ նոյնպէս . ես ահա կը չօշափեմ ընկերութեան վնասներն . . . :

Այլ միթէ չեմ չօշափեր նոյնպէս Տնտեսական միութեան օգուտներն : Իրաւ : Տասը դահեկան բաժանորդագնով հանդէս մ'ի կրնար հրատարակել . Տէրս այս փափաքն ունէր , եւ այսպիսի խորհրդոյ մը վրայ սոյն հանդիսիս մէջ ալ երբեմն խօսեցաւ : Այլ պիտի կրնա՞ր կատարել զայն : Այդ է խնդիրն : Ահա ընկերութիւն մը՝ Տիրոջս սիրական խորհուրդի ի գործ կը դնէ , ժողովրդական Հանդէս մը կը հրատարակէ՝ որ օր մը Թերեւս օրաթերթի փոխարկուի : Տնտեսին մատուցանելի ծառայութիւնն անհամեմատ պիտ' ըլլայ . եւ ո՛չ մէկ պարբերական հրատարակութեան բաժանորդաց ցանկին մէջ չը գտնուած անուանք Տնտեսի տոմարին մէջ կ'արձա-

րեկամը . «Զը գիտեմ թէ ինչ ազդեցութեան ներքեւ գրած ես դու այդ գիր . մի գուցէ հիւանդ եղած ըլլաս այդ միջոցին . ոչ գիրք կը նմանի գրոյդ եւ ոչ Թուղթը սովորական Թղթիդ . իսկ զգացումներդ... ճի՛ , ամեն ինչ այլափոխեալ է անդ :» Սա ալ սոյոգ է թէ տրոջս մէջ երկու անո՛ կայ , որք երկուքն ալ պէ՛տք ունին արայայտուելու . մին գերադասպէս զգայական , նիւթապաշտ, դրական , մանաւանդ դիւային . միւսն իսէական , բանասեղծական , սուրբ , երկնային :

Դրասէրի կատուն

նագրուին. Ժողովրդական զանուէն մարդիկ ու գա-
ւառացիք պիտի սկսին կարգաւ ի շնորհս Տեառնի:
Բոլոր հրապարակագիրք, բոլոր հեղինակք սարտին
այժմէն երախտապարտ ըլլալ Տնտեսական միու-
թեան համետ ամաթերթին. քանզի Տեառն կար-
գացողը պիտի ուզէ ուրիշ թերթ ու գիրք ալ
կարդալ. մէկ երկու տարուան մէջ պիտի սկսին
աւելնալ Արեւելեան մամուլի, Մասիսի եւ այլ Հան-
դիսից բաժանորդք:

Բայց գիտէ՞ք որ մեր ազգն համեմատաբար տւե-
լի գրագէտ ազգ է քան Ֆրանսացիները, Գաղղիոյ
մէջ նոր Հանդէսները տարիէ մ'աւելի չեն կրնար
դիմանալ: Տէրս Ռըվիւ Էնսէքլանսանդ կ'առնէր.
մէջը Զօլա կար, տը Կօնգուէլար, Հիւգման կար,
Ռօտ ու Ռեմաքլ կար, Անտէ Լըֆէվը կար, Լը-
դուռնի կար, Հաննըքէն կար, Բօլ Պուռժէ, Բօլ Ա-
լէքսիս կար. Սքէֆան Մալաուէ, Բօլ Վէռլէն, Շուռլ
Մօսիս, Սառադէն կար. եւ Անկախ հանդէսն ոչ եւս
է: Յետոյ երեւցաւ Ռըվիւ գօնդաւթօռէն. կ'առնէր
տէրս. գրական ամենանոր տեսութիւններէ զատ՝
քաղաքական եւ տնտեսական ամենալուրջ յօդուած-
ներ կը պարունակէր նոր Ժամանակակից հանդէսը.
Ուստի նորավէպք, անգլիական քերթուածք, Կօկօլ
ու Շելլի, գերման իմաստասիրութիւն, խառնական
եւ մանաւանդ վալներեան երաժշտութիւն, ամեն
ազգաց մէջ երեւցած նոր հրատարակութեանց վեր-
լուծութիւն կը գտնուէին հոն. հիմնադիրք սրտած-
էին դիմանալ չը կրցան. ու մեռաւ այդ հանդէսն
ալ: Եւ ահա մեր հանդէսք, որոնք կը դիմանան բո-
լորն ալ:

Ի՞նչ է այդ Գաղղիան, չեմ հասկնար: Հանե-

լուկ մ'է։ Ամենէն յառաջադէմ ազգը կ'երեւի, եւ
երբ իր վիճակագրութիւնը ձեռքդ առնես, կը
գտնես թէ յետիններուն կարգն է գրեթէ։ Բայց
այդ համոզումն ակամայ գոյացուցած ատենդ՝ ամեն
կողմանէ Գաղղիոյ ներգործութեան տակ կը զգաս
ինքզինքդ։ Գաղղիայէն դուրս ամենէն մեծ մարդիկն
ալ այդ ազդեցութիւնը կը կրեն։ Վհո՛ւկ մ'է Ֆռան-
սան։ Ինչ ալ ըլլայ, Գաղղիոյ նիւթական անկումն
իրական է։ վաճառականութեան մէջ, Գերմանիան՝
այն դանդաղ ազգն որ աշխարհագրական ալ ան-
նպաստ դիրք մ'սւնի՝ գերազանցեց Գաղղիան։ Դեկ-
տեմբերի Շարժումին մէջ տեսաք երկու ժողովրդոց
առեւտրական վիճակին բաղդատութիւնը։ Նոյնպէս
է ճարտարարուեստից համար։ Գաղղիոյ ժողովուրդն
հետզհետէ կը նուազի։ Պ. Տը Նատայեագ ի զո՛ւր
կերդուընցնէ իր հայրենակից ծնողքներն՝ որպէս
զի տարին 300,000 տղայ աւելլի ունենան։ Աւե-
լորդ աղաչանք է այդ. տղայ չունեցող ծնողք՝ երբ
ապրուստ ունին՝ բժշկին կամ քահանային միջոցաւ
դեղ կ'ընեն, որպէս զի գգուելու կամ չարչրկելու
համար կենդանի մտի կտոր մ'ունենան։ Բայց երբ
ծնողք ապրուստ չունին, հազար աղաչէ։ Տէրու-
թիւնն հայթայթէ 300,000 տղայոց ապրուստը։ զայդ
կ'առաջարկէ Պ. տը Նատայեագ։ Պ. տը Նատայեագ
քաջ տնտեսագէտ է։ Տղաք ստակով կը մեծնան,
ստակ չի կայ։ Գաղղիացին՝ այն մեծ արտադրիչը՝
կամայ կամաց սպառող ժողովրդոց կարգը կանցնի։
Գաղղիոյ մեծ առականսան արդեօք իր ազգին հա-
մար յօրինած պիտ' ըլլայ ձյուռնին առածը։ Գաղ-
ղիերէն լեզուն աշխարհի մէջ տարածելու նպատակաւ
հիսա հիսա ընկերութիւններ կը կազմեն։ Ինչ օգուտ

ունին այդ ընկերութիւնք . բոլոր աշխարհ ինքնաբերաբար կ'ուսանի դաղղիւրէնն՝ ինչպէս մինչեւ այսօր , եթէ սակայն Գաղղիական զօրաւոր ու լուսաւոր , արհեստագործ ու հողագործ ժողովուրդ մ'ըլլայ՝ ինչպէս որ եղած է ցայսօր : Ազատախոհութիւնն արդարեւ շատ ծաւալեցաւ վերջին տարիներս այդ երկրին մէջ , եւ շատ նուազեցաւ կղերին ազդեցութիւնն՝ որ հռոմէական ժողովուրդոց համար այնքան ազդեցութիւններ եղած է . սակայն արհեստասիրութիւնն ալ՝ որ կը հարստացնէ ժողովուրդներն՝ նոյն համեմատութեամբ չը ծաւալեցաւ . տակաւին չը վերցաւ վարժարաններէն մեռեալ լեզուաց ուսումն , որ զուտ ժամափառութիւն է՝ բաց ի մասնաւոր պարագաներէ . տակաւին աթմէութիւն ունի ժիւլ Վալէսի մէկ վէպին (*Լը Պաշլիէ*) ճօնն (1) . « Անոնց որք՝ յունարէնով ու լատիներով սնած՝ մեռան անօթութենէ : »

Բայց ինչ անխոհեմութիւն է որ կ'ընեմ . Ճաշակ ունեղեկնի կրտսեր ինտանակալը նորէն վրան պիտի առնէ , պիտի դայրանայ , եւ հինգերորդ դարու . . . աշխարհաբարով գիր պիտի գրէ Հայր Արսէն Այտընեանին , որ անբացատրելի խանաղաղատանք մը ունի Գուրգէն էֆ.ի համար , այն աստիճան որ իր դաւանանքն իսկ կ'ուրանայ Յակոբ Էֆէնտիի սիրոյն : Նորէն յանդիմանութիւններ պիտի հասնին վեննայէն (ուրկէ մարդ *Եւրոպա* , Քննական *Բերականու-*

(1) A ceux

qui

nourris de grec et de latin ,

sont morts de faim

Je dédie ce livre

Paris

JULES VALLÈS

քեան երկրորդ տպագրութիւնը կը սպասէ) առ
գրաբարեանս եւ առ աշխարհաբարեանս , որք կը
ժտին քննադատել Ոսկեղենն դպրութեան ստորա-
խնամակալին «ոսպեղէն» գործն : Հայր Աբաէնի
սիրոյն Գուրգէն էֆէնտին զոհեց Մամուրեանն ,
եթէ սակայն ուրիշի ալ զոհած չէր զայն արդէն :
Բայց Շահնուր սարսափելի է , իր հարուածին հետքն
յաւիտեան չը չնշուիր :

ՄԱՏՆՈՑԻՆ ՄԷՋ ԻՆՉ ԿԱՐ (1)

(Սերն իննեասաներորդ դարու մեջ)

ԱՌ ՄԵԼԱՆԻԱ

Տխուր նիւթերը քեզի միշտ կը հանդիպին , Մե-
լանիա . միշտ տխուր պատմութիւնները քեզի կը
պատմուին : Ես հիմայ զուարթ պատմութիւն մը
պիտի ընեմ քեզի . արտմութիւն անշուշտ քիչ մը . . .
խառնուած է այս պատմութեան ալ ինչպէս որ ա-
մեն պատմութեան . այլ հրդեհ , մահ , խեղադարու-
թիւն չը կայ հոս . այդ պատմութեան զւեցազունք
կ'ապրին , ողջ առողջ են , երջանիկ ալ են թերեւս . . .
եւ դուն կը ճանչնաս զանոնք :

Հետաքրքրութիւնդ չարժեցաւ . եւ ես համբե-
րութիւնդ չը պիտի հասցունեմ . կը խուժամ ներ-

(1) Մեր ընթերցողներէն անոնք՝ որք միանգամայն երկրա-
գուն կը կարդան՝ կը յիշեն թէ այն Հանդէսին մէջ խոսա-
ցած էի հրատարակել Նուրանիաի սոյն վիպակն : Այլ երկրա-
գունիս ապագայն անսոյզ ըլլալով տարաբաղդաբար , Շարժու-
միս մէջ ի լոյս կ'ընծայեմ այս վիպակն :

կայացնել մեր դիւցազունն ու մեր դիւցազնուհին .
Տէր եւ Տիկին Մարգարեան : Արդէն քեզ խօսեցայ
այս նոր դրացեաց վրայ : Սկսանք երթալ գալ . ու
լաւ կը զուարճանանք : Շատ խօսուն , քաղրախօս
կին մ'է նոր դրացուհիս , ծաղկահասակ , գեղանի ,
նուրբ կամ մանաւանդ նիհար , բարեկիրթ , ուս-
եալ , օժտեալ : Եւ այսպիսի անձի մը հետ լաւ ժա-
մանակ չի պիտի անցունէինք : Գրեթէ գիշեր ցորեկ
միասին ենք : Ամուսինն ալ կնոջ բոլոր յատկու-
թիւններն ունի մարմնական ու բարոյական . միայն
թէ թուի է . բոլորովին թուի ալ չեմ կրնար ըսել ,
սոքոյն է . սոքոյն ալ չէ բոլորովին . չը գիտեմ .
եւս այդ գոյինն տնուն մը չը կրցայ դտնել . սաչափ
կրնամ ըսել որ ակնահաճոյ դոյն մ'է . ճերմակ դէմ-
քերու մէջ այդ թուի երեսն աչքիդ կը զարնէ՝
աչքդ հրապուրելու պայմանաւ : Կնոջմէն՝ ուրիշ բա-
նով մ'ալ կը տարբերի . մերթ անընդհատ կը խօսի ,
մերթ լռութեան արձանն է կարծես . իր լռու-
թեան ժամանակ , դէմքն ալ կը փոխուի . եւ դէմքն
հիանալի է բոլորովին՝ երբ չեն շարժիր շրթունքը ,
երբ անշարժ է բոլոր մարմինն , եւ հոգին միայն
յուզման մէջ , ու միտքը միայն գործունէութեան
մէջ կը թուի :

Թերեւս յաւիտեան հետաքրքիր չըլլայի նոր
բարեկամուհւոյս ներքին կեանքը սլրպտելու , թէ
որ ամուսնոյն այս հիւանդային լռութիւնը չըլլար :
Չը գիտես , Մեղանիս , ինչ լռութիւն է . սարսափ
կ'ազդէ մարդուն . երեւակայէ՛ զքեզ փոսի մ'առ-
ջեւ որ կը խորունկնայ , որուն յատակէն ահաբե-
կիչ ձայներ կը լսես . հեռանալ կ'ուզես , այլ աչքերդ
գամուռած են փոսին բերանը : — Դարձեալ դիպ-

ուածին պարտիմ այս յայտնութիւնն. Անցեալ օր . . .
Հնդկին թուղթերը նորէն խառնեցի, վեճանե-
րէն քանի մը թարգմանութիւնները կտրեացի, շատ
յուզուեցայ. սփռուեալու համար գրել ուղեցի քեզ,
չը կրցայ. միտքս եկաւ որ նոր բարեկամուհի մը
ունէի, զուարթ, լեզուանի, որուն ընկերութիւնը
մոռցնել կուտար ինձ ամեն վիշտ: Վաղեցի քովի
տունը. Տիկին Մարգարեան չէր երեւար. սենեա-
կին դուռը բացի. ես իրմէն կը սպասէի որ ինձ
գիտօղութիւն ընէր «աչքերդ ուռեցած են, լացեր
ես». ես իրեն ըսի. «Բայց ի՞նչ ունիս, Վիգդո-
ռիւ. այդ ի՞նչ թուղթեր են, այդքան նամակ՝ միա-
սին ո՞րկէ ընդունեցար. վախճմա՜ն . . . բայց դեռ
մեղրալուսնոյ մէջ էք . . . Ամուսնոյդ լուութիւնը
սակայն նշանակութիւն մ'ունէր. քանիցս պիտի
հարցնէի. բայց միշտ զուարթ էիր. կ'ըսէի ինքնի-
րենս՝ անա երջանիկ ամուսն. միայն թէ այն խորհր-
դաւոր լուութիւնը . . . նշանակութիւն մը ունէր
անշուշտ . . . » — «Կեղծ է ուրախութիւնս, Նու-
րանիւ. Նուրանիւ, պիտի խենդենամ, գէշ ժա-
մանակի հասանք. ինչ դուր է այս. սէրը պիտի
կործանէ մարդկային ընկերութիւնը. կը սիրեմ
դեռ . . . » — «Անշուշտ կը սիրես դեռ ամուսինդ.
մեղրալուսնին մէջ էք. ու ձեզ նման իրարու յար-
մար անձինք յաւիտեան սիրով պիտի ապրին . . . »
— «Կը սիրեմ անշուշտ ամուսինս. այլ ամուսինէս ա-
ւելի կը սիրեմ . . . ան, կարդա՛, անունը գիտցիր . . . »
Հազիւ ձեռքս առի թուղթը, եւ ձեռքերս սկսան
դողդղալ, հոգիս սկսաւ դողալ ցասմամբ. աչքերս
սխալ կը տեսնէին, գիրը կ'ըզէի. ո՛չ. իր գիրն
էր, իր ոճը, իր լեզուն. Հնդկին էր . . . : «Մի՛ շա-

րունակեր . » պիտի ձայնարկես , Մեղանիա . հոսկէ
կը տեսնեմ յուզումդ . . . :

Տիկին Մարգարեանին դէմ ինկայ թիկնաթուին
վրայ : Վիզդօրիա տեղէն ելաւ այն ատեն . նամա-
կաց ծրարն երկիւղածութեամբ սեղանին վրայ
դրաւ , աչքերը սրբեց ու քովս եկաւ ժպտելով եւ
ըսելով . « Ի՞նչ եղար , Նուրանիա . երբ ներս մը-
տար , արդէն յուզուած էիր . լացած էիր . աչքերդ
ուռեցած են . դուն ի՞նչ ունիս . թերեւս . . . սրտի
տագնապ մ'ալ դուն կ'անցունես թերեւս . . . դուն
ալ կ'ընդունիս թուղթեր՝ որոնք օր մը պիտի խան-
գարեն ամուսնական երջանկութիւնդ , որոնք այժ-
մէն կը մաշեն հոգիդ . Դուն ո՞վ կը սիրես , ըսէ՛ . իմ
գաղտնիքս իմացար . . . : Զիս երջանիկ կը կարծէիր ,
խաբուելով երեսպիւթին . գուարթ կ'երեւէի ընկե-
րութեան մէջ , եւ սրտիս արտասուքը ոչ ոք կը
տեսնէ բաց ի այդ երիտասարդէն որ ի ծննդենէ
սիրեց զիս , որ պիտի սիրէ զիս յաւիտեան . . . : Զիս
երջանիկ կը կարծէիր , ու հիմայ կ'արգահատիս իմ
վրաս . սակայն ամուսինս , ամուսինս , անի ուե-
լի արգահատելի է , չառ աւելի . . . : Գիտնալով իմ
կեանքս , գիտնալով հին սէրս , խնդրեց ձեռքս ,
այնքան զիս կը սիրէր , այնքան զիս կը սիրէ . բայց
ի՞նչ տանջանք է իրեն համար գիտնալ թէ՛ սրտիս
մէջ կ'ապրի միշտ հին սէրը . . . : Երբ յիշէ , խօսքը կը
սառի , կը սպառի շրթանցը վրայ . ու դէմդ արձան
մ'ունիս , որուն վրայ կը հիանաս , ուրկէ կը սոս-
կաս . . . » — « Ծիւղ այդ տպաւորութիւնը կ'ընէ
վրաս , երբ ամուսինդ լուրթիւն կը պահէ . . . » —
« Խեղճ ամուսինս . . . : Եթէ կարդացած ըլլար այդ
թուղթերը . պահած եմ իրմէ մինչեւ այսօր . եթէ

կարդայ, կը մեռնի... Պահած եմ, բայց օր մը կրնայ
դիպուածով ձեռքը անցնիլ. այսօր կը մտածէի թէ
ինչ ընէի, երբ վրայ հասար. վառարանը վառած
է... բայց թուղթերուն հետ պէտք է որ զիս ալ
նետեմ հնոցը. ինձ չափ կենդանի են, ինձ նման
հոգի ունին այդ գրերը: Չը գիտեմ ինչ ընեմ. ո՞վ
իմ բարեկամուհիս, ինձի խորհուրդ մը տուր... »
Մտածեցի թէ, ո՞չ Վիգդօսիան, այլ Հնդիկը պէտք
էր այրել իւր թուղթերուն, իւր մեղապարտ, իր
եղեւոնական թուղթերուն հետ. պէտք էր այրել
այն... խաբեբայն... զոր սակայն պիտի սիրեմ
յաւիտեան... Այսպէս մտածեցի. սակայն բան մը
չը յայտնեցի. կ'ուզէի՝ յայտնութենէն առաջ՝ իմա-
նալ դրացուհւոյն ամբողջ պատմութիւնը:

Տիկին Մարգարեան ըսաւ որ քիչ ժամանակի
մէջ այնքան բարեկամացած էր ինձ, այնքան հա-
մակրած էր որ իր վրայ պիտի գիտնայի ամեն բան,
եւ սկսաւ պատմել.

«Մենք բազմաճիւղ գերդաստան մըն ենք. դուն
ալ անցած օր դիտօղութիւն ըրիր թէ որքան ազ-
գական ունէի, քանզի ամեն եկօղին համար ազ-
գական է կ'ըսէի. Պօլոյ ամեն թաղերուն մէջ,
Եւրօպիոյ գրեթէ ամեն մայրաքաղաքներուն մէջ
ազգական ունիւմ. հարուստն ալ կայ աղքատն ալ,
հանճարեղն ալ ապուշն ալ. չատ կը սիրուիմ բոլոր
ազգականներէս. չատ կը սիրեմ բոլոր ազգական-
ներս: Բայց անոնց մէջէն մէկուն մասնաւոր հա-
մակրութիւն մ'ունեցած եմ մանկութենէս ի վեր.
Վիգդօսիան ինքն ալ ամենուն մէջէն զիս
փնտռած է միշտ եւ իմ ներկայութեանս երջանիկ՝

եղած է միշտ: Հոս ուսմունք առած է. Եւրոպա
գացած է առանց նպատակի, թերեւս մահն հոն
փնտռելու համար. պտտած է Եւրոպա գրեթէ ա-
ռանց հաճոյքի, միշտ Պոսֆօրն երազելով, միշտ զիս
յիշելով, եւ միշտ մահուան սպասելով: Այդ ըսած
բաներս կրնաս կարգաւ այդ թուղթերուն մէջ. ո-
մանք Բարիզէն գրուած են, ոմանք Ճինէվրայէն,
ոմանք Պէրլինէն, ոմանք Ֆիօրէնճայէն կամ Վե-
նետիկէն կամ Հռոմայէն. միակ նամակ մը գրած է
Լօնարայէն. կարգաւ. «Այսօր հասայ Լօնտօն». Եւ-
րոպիոյ ծայրը դացի, դեռ մահուան չը հանդըպե-
ցայ. կը մտաբերեմ աւելի վեր ելնել, դէպ ի հիւ-
սիս. Էտիառ Բօյի մէջ կարգացած եմ Մալէսգրուսի
յորձանքին նկարագրութիւնը, եւ Եւրոպիոյ մայ-
րաքաղաքաց մէջ տեսած ամենէն գեղեցիկ բաներս
ոչինչ կ'արժեն անտարակոյս այդ յորձանքին գե-
ղեցկութեան քով: պիտի դիտես թէ՛ տակաւին չը
տեսայ աշխարհիս ամենէն մեծ մայրաքաղաքն, ուր
ժամէ մ'ի վեր կը գտնուիմ. կը պատասխանեմ թէ
քաղաքակրթութիւնն ամեն տեղ ինքն իրեն կը
նմանի եւ քաղաքակրթիւնը Մալէսգրուսի յորձանք
մը չունի. բռնուիլ յորձանքին, նայիլ, նետել կա-
սած ժամացոյցդ, գահավիժիլ՝ Վիգդօուիան յիշե-
լով, Վիգդօուիա՛ մըմնջելով...: Բայց կարօտցայ
քեզ, Վիգդօուիա՛. վաղ առաւօտ իսկ պիտի մեկնիմ
ու Միջերկրականի ճամբով Պօլիս պիտի գամ: Չայլո-
Հարօլտի ճանապարհն է այն, ծո՛վը: Պիտի դամ
Պօլիս, հագուստս ու կերպարանքս: փոխելով՝ քեզ
աղջկիտես պիտի գամ: Քանիներ եկան. հաւանե-
ցար որ գան, այլ եւ ոչ մէկուն հաւանեցար. ամե-
նէն շնորհքով երկտասարդներն ալ նոյն պաղար-

եամբ ճամբեցիր. ծնողքդ զարմացան, աշխարհք
զարմացաւ. դեռ ժամանակս չե կ'ըսէիր: Աղէկ որ
հոգ չէի. թերեւս կոսկածէին: Այդ պատճառաւ,
Պօլիս երկար չը պիտի մնամ. Հնդկաստան պիտի
երթամ. թերեւս հոն հանդըպիմ մահուան: Իսկ
դու պէտք է որ ամուսնանաս, վիզդ օռիան...:
Ծնողացդ եւ ընկերութեան պարտին այդ զոհո-
ղութիւնը, ծնողացդ մանաւանդ: Անոնք պիտի
ընդդիմանային մեր միութեան. քար գայթակղու-
թեան պիտի ըլլայինք երիտասարդութեան հա-
մար, եւ պատճառ թերեւս մեր ծնողաց վաղահաս
մահուան. եւ պիտի կրնայինք այնուհետեւ ան-
խռով տարիլ աշխարհի վրայ. ընկերութեան մէջ
բամբասանք, եկեղեցւոյ մէջ բանադրոնք, մեր ըն-
տանեաց մէջ գոթութիւն եւ մահ, եւ ի՞նչպէս այս
պայմանաւ պիտի կրնայինք երջանիկ ըլլալ...: Այ-
նուհետեւ, պէտք է զոյս աղ ըսեմ քեզ. դուն՝ որ-
քան կոյս՝ տեքաւ ես ինձ համար. այլ ամուսնու-
թեանէն յետոյ, մեղրալուսնի շրջանէն յետոյ, դու
չք պիտի բաւես ինձ...: Ես սիրոյ սիրահարն եմ,
եւ անծանօթին սիրահարն եմ. միթէ կրնաս ինձ
խոստանալ յաւիտենական սէրն, եւ կամ սիրոյն եւ
անծանօթին վերածնութիւնն...: Ամուսնացիր.
եւ ըզքեզ պիտի պաշտեմ: Հին սէրը սրտիդ մէջ՝
պիտի մեղանջես ընկերութեան դէմ, եթէ ամուս-
նանաս, որովհետեւ ամուսնութիւնդ ամուլ կամ
ազիտաբեր պիտի ըլլայ. այլ եթէ չամուսնանաս,
պիտի մեղանջես բնութեան դէմ, եւ այդ մեղքը
մէկու մը ներելի չէ գործել: Ես պիտի գտմ Պօլիս
ըզքեզ ամուսնացնելու համար. եւ ամուսնութեանդ
օրը պիտի թողուի առ յաւիտ Պօլիսը, եւ խենդի

մը պէս պիտի չըջիմ աշխարհը, գրեզ յիշեցով ու մահը ինտուելով. եւ վստահ եղիւր որ այդ տառապանքն ինծի համար աւելի հաճոյք պիտի ունենայ քան այն կեանքը զոր պիտի վարէի քեզի հետ իբրեւ ամուսին: Զիս տարօրինակ՝ կը ճանչնայիր, այլ ոչ այսքան. ես տարօրինակ եմ՝ իմ դարուս նման. եւ, որքան որ մահը կը լինուեմ, սակայն ցաւօք պիտի մեռնիմ երբ որ մեռնիմ. քանզի գալ դարը մերինէն աւելի տարօրինակ պիտի ըլլայ. հին կրօնքները՝ զորս կ'անտեսեն կամ կը ծաղրեն՝ նորէն երեսան պիտի գան. ընկերութեանց ամենէն ընտիր մասը, մարդկային ազգի ծաղիկը ամուրի պիտի մնայ, եւ սրբութեան յարկին տակ գեղը իշխանուհիները պիտի վայելէ՝ որպէս երբեմն ի Հնդկիս. . . : Ամուսնացիր, Վիգդօուիս, կամ Թոյն սո: Տխմարք միայն կը տառապին առանց վայելից. ամուսնացիր, արտասուէ՛, այլ վայելէ՛. ապա թէ ոչ Թոյն սո. . . : Պալ շարթու բերան առ բերան կը խօսինք աւելի երկար: Իմ դառն շրթամբքս կը համբուրեմ ճակատդ, որպէս զի դառնութիւն ճաշակէ ո՞վ որ ինէ յետոյ հպի անոր. . . : »

(Շարունակելի)

ՆՈՒՐԱՆԻԱ

ՊԷՇԻՐ ՖՈՒԱՏ ՊԷՅ

Անիծեալ ըլլան օրագիրք. անիծեալ ըլլայ նոր դարն. անիծեալ ըլլայ գիտութիւնն: Երբ յոգայ էինք, շարաթ իրիկուններն ամեն մարդ ուրախ էր դէմքով ու սրտով. ամեն մարդ ուրախ էր,

մանուկէն մինչեւ ծերն. ամեն մարդ ուրախ էր, տան կառուէն մինչեւ տան պահապան հրեշտակն: « Եկեացէ » կ'ըսէինք ամենքս հաւաքուած, երեսնիս Արեւելքին դարձուցած. բառով մը ծունկի կուգայինք, անբաւբառ՝ կը խօսակցէինք երկնաւոր Հօրը հետ: Երկնաւոր Հայրն այն օրուան հացն ալ պարգեւած էր մեզ. սեղան կը նստէինք, հացն համով էր, ջուրն անոյշ. մօրն եփած կերակուրն էր որ կուտէինք. իբր թէ՛ տակաւին մօր ստինքէն կախուած՝ կաթ կուտէինք. ամեն բան համեղ էր. ամեն բան գեղ ու բոյր ու հրապոյր ունէր. Աստուած ամեն տեղ էր: Կերակրոյ սեղանէն կերթայինք թուղթի սեղանին. կը յաղթէինք, կը յաղթուէինք. սակայն յաղթող կամ յաղթեալ՝ ամենքս ալ հաւասարապէս կ'արժանանայինք նարինջին, բանաստեղծներուն ամենէն մեծին երգած այն ոսկեգոյն ծաղիկ պտուղին, զոր կը կեղեւէր մայրիկն ու կը բաշխէին որդիքն: Ու վրայ կը հասնէր քունն. այն ժամանակին գիշերուան քունն ալ ցերեկուան կենցաղոյն չափ քաղցր էր:

Ու հիմայ, ո՛ր Տէր, հիմայ անուրջը իրականութենէն դառն են, իրականութիւնք անուրջներէն դառն: Հիմայ շարաթ իրիկուն, հիմայ ամեն իրիկուն օրագիր կայ տղօթքի տեղ, անմեղ զբօսանքի տեղ, սրտաւիւն խօսակցութեանց տեղ: Մեր մօր մօտիկ կ'ընէինք, որ մեզ հին ժամանակի պատմութիւններ, պարիկներու եւ աղաւնեակներու աղու պատմութիւններ կ'ընէր. մօտիկ կ'ընէինք հօր, որ կ'ընէր մեզ իր մանկութեան պատմութիւնն, ու մեր հաւուց ու մեր ազգատոհմին ու մեր ազգին պատմութիւնն. Հիմայ հայր ու մայր մօտիկ կ'ընեն

մեզ, որ օրագիր կը կարդանք: Մութ է միշտ, ո՛հ Տէր, քաղաքական հորիզոնն, եւ այդ մթութիւնն անհատից հորիզոնին վրայ կը տարածուի. հանապազօր եղծմունք ու զեղծմունք կը յայտնուին ու կը հաստատուին, դատք ու դատապարտութիւնք իրարու կը յաջորդեն. քաղաքակրթութեան ճանապարհին տակ ականներ կը գտնուին, եւ գիտական նոր գիւտի մ'աւետիսին հետ կը տարածուի նոր դաւաճանութեան մը գոյժն, — նոր անճնադատութեան մը գոյժն...

Եւ այս ահա, անճնաստանութիւնն, ահ, զխամենէն աւելի կը յուզէ... Ֆուստ Պէյ, Ֆուստ Պէյ, դոյզն զուարթութիւնն որ ինձ մնացած էր, ընդէ՞ր ընդ քեզ տարիւր անհետացուցիր զայն, անգնժ Ֆուստ Պէյ: Գերեզմանէն ձայնդ կեղեքեց մեր սիրտն. ամեն երեկոյ կը կրկնուի այն, ամեն երեկոյ անունդ կը յեղեղուի: Ճըզալ Օղլուէն՝ արեանդ հեղեղն աշխարհ տարածուեցաւ, ամեն տանեաց վրայէն անցաւ, ամեն մամլոյ տակէն, ամեն սրբակապանի մէջէն, ամեն երանութեանց ընդմէջէն: Ի՞նչ բան ազդեց հոգւոյդ կամ մտացդ վրայ, ի՞նչ բան ըզքեզ մըեց յայդ սոսկալի արիւնահեղութիւն. խեղահեղ մօրդ սէւ ճակատագիրն, եւ կամ զոյգ կենակցուհեացդ արտասուազին ստգտանքն, եւ կամ վաղամեռիկ մանկանդ ձայնիկն ի խորոց գերեզմանին, եւ կամ կեանքն՝ ոյր հրապոյրք աշնան տերեւոց նման,՝ աւանդ, կը թափին կեղերջաձայն յետ առաջին երխտասարգութեան, յետ յափրանոցն, յետ հուսկ սիրոյն արտասուաց...

Ֆուստ Պէյ, Ֆուստ Պէյ, նոր դարուն Վերթեր, սոսկումն ու հիացումն Արեւելից... Ահ, ի՞նչ ու-

նէիր : եւ ի՞նչ չունէիր . Երկու տուն ունէիր , երկու կին , երկու կեանք , երկու դրախտ . այլ միակ մտածում — մահն : Իւր գոյնով կը տեսնէիր արշալոյսներդ . իւր եղտնակաւ կ'երգէին առուք ու թռչունք : Թանձրացաւ թանձրացաւ մեծ թն . ընդհանուր ակրապետեց , հոգւոյդ մէջ եւ արարչութեան մէջ . Յայնժամ վահեցիր սենեակդ , եւ բացիր երակդ . . . եւ գրիչդ երակացդ մէջ թաթղելով — գերմարդկային արութիւն — գրեցիր կտակդ , նկարագրեցիր վախճանդ , նկարագրեցիր յաղթանակդ . . . Իրօք յաղթեցիր թէ յաղթուեցար . ըստ ոմանց դիւցազուն մ'ես , ըստ այլոց՝ դասաւրի :

Իսկ իմ այտուհետեւ յուշս ու մտածումս ու ներշնչումս ես , անմուսնալի մուտտ Պէյ , սոսկալի մուտտ Պէյ , նախանձեւի մուտտ Պէյ . . .

ՄԱՍԻՍ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Մասիս շաբաթաթերթ կը վերածնի : Արեւելի վարչական ինտրուրդն՝ իր անդամներէն հանրածանօթ հրապարակագիր Արփիար Արփիարեան էֆէնտի յանձնած է վարել սոյն թերթն , որ ազատ քննմէ այտուհետեւ : Հրալի կենդանի պարունակութեամբ Մասիս շաբաթաթերթի մէկ թիւի գինն է մէկ դահեկան , տարեկան բաժանորդագինն է կէս ոսկի : Մասիսի Տնօրէնութիւնն՝ աշխատակցութեան խոստում առած է գրեթէ բոլոր ակադեմիկոս գրագէտներէ թրքահայ ու Ռուսահայ , թերթին կեանքն ապահովեալ է :

ՔԱՓՈՒՔ ՎԱՆԴԱԿՆ

Քառակուսի սենեակ մ'էր ցած,
Բարձանց վրայ, բուրմանց ի մէջ:
Բրնակունին է գայն մոռցած,
— Պայծառագոյնն իւր կենաց էջ:

Քառակուսի խուցն այն ունէր
Կըլոր սանդուղ մը մարմարեան,
Ուր շողային բիւր մեղունքեր,
— Այնքան սանդուղն էր այն բուրեան:

Միակ ծաղիկ մը շքնաւոր,
Սանդուղ, սենեակ լընոյր խընկով.
Գոգ իմն աստղ մ'էր նա գիսաւոր,
— Ոսկի հերօքն ու լոյս դէմով:

Այլուր երազ կոյսն այցէին.
Անդ այցէի գայն էս միայն.
Տայր կերակուր քանարիկին,
— Մեր համբուրից միակ վրկայն...:

Ըզպասուհան ծածկէր դալար,
Երկինքն յաչկունս էր իւր կապուս.
Մերք ինձ ասէր. «Նդիւն, մի լար.»
— Ահ, գանձն իմ այն չէր անկապուս...:

Թիւ հաւն էառ, կոյսն եղել կին.
Կան արդ քափուր խուց ու վանդակ...:
Նւ այժմ յանախ հայիմ յերկին.
— Քան զերկինս էր խուցն անյասնկ...: